

Јасминка Хасанбеговић

IN MEMORIAM NORBERTO BOBBIO (1909–2004)

Норберто Бобио спада међу најзначајније писце у правној теорији и филозофији XX века. Његова библиографија обухвата око пет хиљада библиографских јединица на деветнаест језика. Али Норберто Бобио је много више од ове импресивне библиографије: У поратној италијанској демократији он је једна од фигура с највише ауторитета.

Рођен је у Торину, у добростојећој породици познатог хирурга и у том граду је провео највећи део живота. Ту је дипломирао и права и филозофију, а филозофију права је студирао код Ђоела Соларија, кога ће за катедром наследити 1948. год. Пре тога поучавао је Филозофију права у Камерину (1935–1938), Сијени (1938–1940) и Падови (1940–1948), па и после, од 1948. до 1972. у Торину, да би од 1972. до 1979. прешао на поучавање Политичке филозофије. Од 1979. је професор *emeritus* Универзитета у Торину. Био је члан италијанске Академије и од 1966. дописни члан *British Academy*, почасни доктор универзитета у Паризу, Буенос Ајресу, Мадриду, Болоњи и Шамберију, заједно с Николом Абањаном дугогодишњи директор *Rivista di filosofia*, члан Раселове Фондације, оснивач Европског културног друштва. Пертини га је 1979. именоввао за једног од пет доживотних сенатора.

Најзначајнија Бобиова дела су: *L'indirizzo fenomenologico nella filosofia sociale e giuridica*, 1934; *Scienza e tecnica del diritto*, 1934; *L'analogia nella logica del diritto*, 1938; *La consuetudine come fatto normativo*, 1942; *La filosofia del decadentismo*, 1945; *Introduzione alla filosofia del diritto*, 1948; *Teoria della scienza giuridica*, 1950; *Politica e cultura*, 1955; *Studi sulla teoria generale del diritto*, 1955; *Teoria della norma giuridica*, 1958; *Teoria del ordinamento giuridico*, 1960; *Il positivismo giuridico*, 1961; *Locke e il diritto naturale*, 1963; *Italia civile*, 1964; *Giusnaturalismo e positivismo giuridico*, 1965; *Da Hobbes a Marx*, 1965; *Profilo*

ideologico del Novecento italiano, 1969; *Saggi sulla scienza politica in Italia*, 1969; *Diritto e Stato nel pensiero di E. Kant*, 1969; *Studi per una teoria generale del diritto*, 1970; *Una filosofia militante: studi su Carlo Cattaneo*, 1971; *Quale socialismo*, 1977; *I problemi della guerra e le vie della pace*, 1979; *Studi hegeliani*, 1981; *Il futuro della democrazia*, 1984; *Maestri e compagni*, 1984; *Il terzo assente*, 1988; *Thomas Hobbes*, 1989; *L'età dei diritti*, 1989; *Destra e sinistra*, 1994.

Још у школским и студентским данима, упркос политичкој оријентацији својих родитеља, Бобио се упознао с водећим торинским антифашистички оријентисаним интелектуалцима – Ђезаром Павезеом, Ђулијем Еинаудијем, Виторијом Фоаом и др. Није био активан у покрету отпора, али је припадао јакој интелектуалној опозицији. Да не би изгубио посао, потписао је изјаву лојалности режиму, због чега је – како сам каже у *Ауџобиографији* (1997) – касније дубоко жалио. После Мусолинијевог пада активно се укључио у политички живот, па је за време немачке окупације „кратко“ затворен од 1943. до 1944. Неуспех на изборима за уставотворну скупштину 1946. вратио га је академском животу, али је основна идеја негда и његове либерално-социјалистичке Партије акције – изражена слоганом „Правда и слобода“ – остала једна од централних тема и преокупација његовог потоњег рада: Како ујединити слободе, на којима инсистирају либерали, с друштвеном и економском правдом, на којој инсистирају социјалисти. Због тога је Бобио постао један од најбољих и најзначајнијих критичких саговорника како италијанским комунистима и, потом, социјалистима, тако и демохришћанима и њима блиским партијама и групама, бивајући увек између, не припадајући им, а приближавајући их – као изузетно утицајна непартијска фигура у политичком животу Италије. Остао је доследан у ставу да се не бави активно политиком, иако уопште није био незаинтересовани посматрач или неангажовани аналитичар, и одбио је више пута сенаторско место, све док је био активан на универзитету, зато што је своје академске обавезе изузетно озбиљно схватао. Редовно је писао за *Stampa* и био веома цењен политички коментатор. Био је темељан, угледан и утицајан критичар марксизма, нуклеарног наоружања, еврокомунизма, корупције италијанских политичара, универзитетских професора који због вануниверзитетских активности запостављају своје академске обавезе и одговорности, посткомунистичког либералног тријумфализма који заборавља социјалну правду, истакнути критичар Берлусконија и његове владе. Био је веома близак мировном покрету, али не и пацифиста.

Најпре у италијанским, а потом европским и светским академским правним круговима, Бобио је имао место слично оном које је Харт имао у англосаксонским универзитетско-правним круговима, а повезивало их је и узајамно уважавање. Но, Бобиова теориј-

скопавна путања је, упркос неким сличностима, знатно другачија. Први период карактерише спекулативно-филозофски или, како се још назива, идеалистички приступ и њему припадају *Феноменолошки љраваи, у социјалној и љравној филозофији, Аналогија у љравној лођици* и критичка студија егзистенцијализма: *Филозофија декадениције*, док се *Правна наука и љтехника* и *Обичај као нормативни факт* издвајају и опиру овом груписању. Уосталом, ни периоди који следе (позитивистички, јуснатуралистички, политикофилозофски односно политиколошко-реалистички) нису одсечни – напротив. Други период је период правног позитивизма, инспирисан Келсеном, на чије је списе Бобио случајно наишао још 1932. Ту спадају: *Теорија љравне науке, Студије о оиђишој љтеорији љрава, Теорија љравне норме, Теорија љравног љорейка, Правни љозиђивизам* и др. Али Бобиов правни позитивизам увек је био праћен и преплетен интересовањем, с једне стране, за природно право и, с друге, за друштвену и политичку реалност која испуњава садржајем празнину правног позитивизма. О томе сведоче, нпр., *Лок и љприродно љраво, Јуснађурализам и љравни љозиђивизам, Држава и љраво у Канђовој мисли, Хеђелијанске студије, Ера љрава* – с једне стране, а с друге – *Полиђика и кулђура, Грађанска Иђалија, Од Хобза до Маркса, Идеолошки љрофил Иђалије XX-ођ века, Будуђносђ демокрађије, Десница и левица* и други списи. Проблем природног права, нарочито сукоб немогуђности и неопходности природног права – немогуђности његовог заснивања и његове неопходности као вредносног критеријума и коректива позитивног права – трајно је заокупљао Бобија. Његови политички списи представљају трагања за одговорима на питање политичког утемељења права – Бобио је први у Италији још 1946. године објавио студију о *Ођвореном друђиђву и њеђовим неђријађиђељима* Карла Попера.

Неки Бобиови радови преведени су и на наш језик: *Право и сила*, 1987; *Још о љраву и сили*, 1987; *О криђеријима за рјешавање аниђиномија*, *Архив за љравне и друђиђвене науке* 3–4/1987; *Јуснађурализам и љравни љозиђивизам*, *Марксистичка мисао* 3–4/1987; *Есеји из љтеорије љрава*, 1988; *Будуђносђ демокрађије: Одбрана љравила иђре*, 1990; *Сјај и беда еврођске идеолођије, Књижевносђ* 6/1990; *Либерализам и демокрађија*, 1995; *Држава, владавина, друђиђво: За оиђишу љтеорију љолиђике*, 1995; *Десница и левица: Разлози и смисао једне љолиђичке дисђинкције*, 1997; *Човек и њеђова љрава*, у: Љубиша Деспотовић, прир.: *Поља љолиђике*, 1999.

Нас за Бобија везује и једно лепо сећање. У јесен 1986. имали смо изузетну част и задовољство да наш факултет посети Норберто Бобио, о чему је остала забелешка у *Аналима* 5/1986. Но у тој белешци не пише да је до посете дошло на иницијативу самог Бобија. Он је, наиме, с још неким парламентарцима из Европе био

– у својству италијанског сенатора – у Београду у званичној посети Скупштини СФРЈ, али је пожелео да ту прилику искористи и за незваничну посету Правном факултету. И тако су Иван Вејвода и Триво Инђић договорили за 1. октобар увече тај „двочасовни, изузетно жив, занимљив и садржајан разговор, у коме смо се са задовољством могли још једном уверити да се иза правих великих имена крију изузетне личности и да се богатство знања и мисли, које нас као читаоце плени, једнако доживљава и још више нас понесе у врцавом разговору у коме се писац појављује као сабе-седник.“

Норберта Бобија више нема. После 94 године угасио се његов садржајан и богат живот. Остала су његова дела и наша сећања на њега – једини облик његовог будућег постојања.

Обрад Станојевић

IN MEMORIAM
ПИТЕР БЕРКС, ОКСФОРД

Питер Беркс (*Peter Brian Herrenden Birks*) рођен је 1941. године у покрајини Кент, као син лекара. Определио се за класичне студије на Оксфорду, али је прешао на право на Тринити колеџ. Под утицајем Џона Келија (*John Kelly*), познатог професора и ирског политичара, заволео је Римско право. Одређен је за татора оксфордским студентима права на Брејзнос колеџу. То је нека врста помоћника професора, слична асистенту – мало плаћен, али престижан посао који добијају одлични студенти. Као млади предавач сарађивао је с романистом Тонијем Томасом (*Tony Thomas*). Потом је провео годину дана на последипломским студијама у САД, где му је касније нуђена катедра, али је остао веран британским универзитетима. Најпре је током шест година на универзитету у Едмбургу предавао Римско право и предмет *Restitution*, који је већим делом сам формирао и који обухвата разне облике повраћаја новца или ствари које се без основа налазе у туђој имовини – тј. неоснованог обогаћења. Када је Тони Хоноре (*Tony Honore*) отишао у пензију, указом краљице именован је за професора на Оксфорду, где је до краја остао.

Иако је Римско право на Оксфорду изборни предмет, већина студената се опредељивала да слуша надахнута Берксова предавања.

Међу значајнијим Берксовим делима поменимо *Introduction to the Law of Restitution* и превод Јустинијанових *Институција*, заједно с Грентом Меклаудом (*Grant McLeod*), који је један од неколико превода на енглеском језику. У овом преводу је напустио раније робовање латинској терминологији и тиме приближио књигу савременим читаоцима.

С тимом научника и практичара, као главни редактор, објавио је најпре *Увод у јавно право Енглеске*, а нешто касније и *Увод*

у *приватно право Енглеске*. То су капитална дела за оне који желе да се упознају с правним системом ове земље.

Као секретар, а касније и председник Удружења професора права Енглеске, организовао је семинаре посвећене разним питањима теорије и праксе права, па су тако настале збирке расправа: *Границе приватноправне одговорности* (1994), *Деликтни и правни лекови у 21. веку* (1996), *Чему служе правни факултети?* (1996) и друге. Године 1999. објавио је књигу *Основи неосновано обогашћења*, као збирку расправа, а 2003. као монографију (*Unjust Enrichment*). Тиме је унео више светлости у овај замршени и веома расправљани проблем римског и савременог права.

Берксов опус обухвата 20 књига и 142 чланка.

Био је један од најагилнијих чланова *Међународног удружења за историју античких права*.

Постао је члан Британске академије наука (1989) и дописни члан Холандске краљевске академије (2001).

У осврту на његов живот и дело професор Џек Битсон (Jack Beatson) тврди да је као професор „био без премца“. Што год да је радио, а радио је многе ствари, чинио је с пуном преданошћу. Иако није признавао празнике ни дане одмора, у младости је био успешан рагбиста, а налазио је времена које је посвећивао уживању у музици. Био је топла и племенита особа, с харизмом, стасит и леп човек.

Професор Џек Битсон, Берксов сарадник, каже у „Гардијану“ поводом Берксовог одласка да су „његовом смрћу правни факултети Британије изгубили вероватно најсјајнију звезду, а енглеска правна наука остала без једног од најплоднијих, најкреативнијих умова.“

Наш народ, наш Факултет и ми, колеге с Катедре, остали смо без лојалног и искреног пријатеља, човека племенитог лика и изванредног карактера.